

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN METİNLERİN EDİMSSEL SINIFLANDIRILMASI

*İ. Seçkin AYDIN**
*M. Kürşad YANGİL***

ÖZET

Tüm dünyada eğitime yönelik problemlerden biri olarak anadili öğretimi ve yabancı dil öğretimi kabul edilir. Buna bağlı olarak farklı yöntem ve teknikler denenir. Her koşulda dil öğretimi için metin kullanımı kaçınılmazdır. Özellikle sınıf ortamında, metne dayalı olarak dinleme, okuma, konuşma, yazma ve dilbilgisi çalışmaları yapılır. Bu nedenle dil öğretimi için metin seçimi önemli bir unsurdur. Seçilecek olan metinler, çeşitli ölçütlere göre değerlendirilerek belirlenir. Ölçütlere bağlı olarak belirlenen metinler, öğrencilerin dilsel becerilerini geliştirmek için kullanılır. Dil öğretiminde metin seçimine yönelik dilbilimsel ölçütler belirlemek önemli bir unsurdur. Bununla ilgili olarak seçilen metinlerdeki işlevsel görünüm, öğrencilerin dilin imkânlarını kavraması açısından gereklidir. Bu çalışmanın amacı, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinleri edimsel yönden değerlendirmektir. Araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Metin içerisinde yer alan sözcükler, Searle'nin söz eylem kuramına göre sınıflandırılmıştır. Çalışmada ortak tema olan Toplum Hayatı'ndaki metinler analiz edilmiştir. Değerlendirilen üç ders kitabındaki metinler, düzyazı türleriyle ve bir tema ile sınırlandırılmıştır. Kullanılan ölçütler üstlenimsel, eylemsel, buyruksal, açıklayımsal ve bildirimsel başlıkları altında toplanmıştır. Araştırmada, ders kitaplarındaki söylemlerde bildirimsel ve açıklayımsal ifadelerin çokluğu saptanmıştır. Diğer söylemlerin ise yetersiz kaldığı görülmüştür. Metinlerde farklı söylem kullanımı, öğrencilerin anlama ve anlatma becerilerine katkı sağlar. Bu çalışmada, öğrencilere yönelik seçilecek metinlerde edimsel yönden farklı söylem türlerinin kullanılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe ders kitabı, dilin işlevleri, edimsel sınıflama, söz eylemler

* Dr., Dokuz Eylül Ün. Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: seckin.aydin@deu.edu.tr

** Öğr. Grv. Dumlupınar Ün. Altıntaş Meslek Yüksekokulu, El-mek: kursadyangil@windowslive.com.tr

PRAGMATIC CLASSIFICATION OF THE TEXTS IN TURKISH COURSE BOOKS

ABSTRACT

Globally, one of the most discussed problems in education is the issue of teaching in mother tongue and in a foreign language. Accordingly, various methods and techniques have been tried. In any case, using a text is indispensable. Especially listening, reading, speaking, writing and grammar drills are conducted in the classroom environment. Therefore, text preference is an important element in language teaching. These texts are determined according to certain criteria. The texts determined upon criteria are used to improve the language skills of students. Certain linguistic criteria have to be determined for text choice in language teaching. In this context, functional display in the texts chosen is crucial for students to grasp the potential of language. The aim of this research is to assess the texts in 8th Grade Turkish Course Books in a pragmatic perspective. Survey method was used in the research. The statements in the texts were classified according to “speech acts theory” of Searle. In the research, the texts in the common theme, “Social Life”, were analyzed. The texts assessed in three course books were limited with a theme and prose types. The criteria were grouped under the following headings: commissives, declarations, directives, expressives and assertives. It was determined that most of the expressions in all the course books were descriptive and expressive while the others were insufficient. Using various expressions in texts contributes to perceptive and expressive skills of students. It was suggested in the research that expression types diverse in pragmatic aspect should be used in the texts for students.

Key Words: Turkish course book, functions of language, pragmatic classify, speech acts

1. GİRİŞ

Bireyin kendini tanıması, sosyalleşmesi, iletişim kurup kendini gerçekleştirmesi ancak dil ile mümkün olur. Dil, bireyin toplumsal yapının en önemli parçası olmasından doğar. Toplum içinde bireyin var olabilmesinin temel anahtarı iletişimdir. İletişim ise bireyin evreni ve kendini doğru olarak algılamasının sonucunda gerçekleşir. Bu açıdan bakıldığında dilin bireysel ve toplumsal yönü bulunur. Saussure (2001: 38) dili, dil yetisinin en önemli, ama yalnızca belli bir bölümü olarak görür. Ona göre dil, hem dil yetisinin toplumsal ürünü hem de bu yetinin bireylerce kullanılabilmesi için toplumun benimsediği zorunlu bir uzlaşımlar bütünüdür.

Evrende var olan her şey dil ile ifadesini bulur. Bu ifadenin söz konusu olan somut veya soyut kavramların dil tarafından bütün özelliklerinin ifadesini bulup bulmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Birey, dil ile ifadesini bulan evreni düşün dünyasında özümser. Bireyin düşün dünyası dil ile şekillenir. Bireyin evrende var olan her şeyi dil ile anlamlandırması ve bunların düşünce evreninde dil adı verilen göstergelerle ifade edilmesi yadsınamaz bir gerçektir. Bu noktada, duygu ve düşüncelerin belli bir söylem etrafında toplanarak ifade edilmesi, metin yapısı oluşturur. Metnin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

belli ölçütlere göre oluşturulması, onu anlamlandırmaya çalışan okur ya da dinleyici tarafından büyük önem taşır. Özellikle eğitim sürecinde farklı metin türleriyle karşılaşan öğrenciler için konunun iletişim boyutu büyük önem taşır. Bu çerçevede, Türkçe öğretimi ile ilgili yapılan çalışmaların odak noktalarından birini de ders kitaplarından seçilen metinler oluşturur.

Dilin işlevleri, ilköğretim düzeyinde özellikle ele alınması gereken konulardan biridir. İlköğretim düzeyinde eğitim gören çocukların dil gelişimlerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi açısından ders kitaplarında yer alan okuma metinleri, belli ölçütlere göre seçilir.

Günümüzde bilginin sınırsız ve hızlı paylaşımı bu bilgileri topluma aktaracak iletişim araçlarının (görsel, işitsel, görsel-işitsel) varlığını da zorunlu kılar. Bu görünüm içinde, öneminin diğer araçlar karşısında azaldığına ilişkin bir kanı oluşmuşsa da, geçmişten günümüze kalıcılığını koruyan bir araç olarak kitaplar, bilginin aktarımı ve paylaşımında, insanların öğrenme gereksinimlerini karşılamak açısından önemli bir görev üstlenmiştir (Yalınkılıç, 2010: 3).

Dilbilimciler, dilin doğuştan gelen bir yetenek mi, yoksa sonradan öğrenilen bir edinim mi olduğunu tartışır. Comre (2005: 15), “Çocuğun içinde yetiştiği topluluğun dilini ana babasının veya atalarının dilinden bağımsız olarak öğrendiği bilinmektedir.” ifadesini kullanarak dilin evrensel ilkelerinin, doğuştan gelen değerlerle dil öğrenme görevini harekete geçirdiğini belirtir. Buradan hareketle çocuğun dil öğrenme sürecinde dili, doğuştan getirdiği yeteneklerini çevresinden aldığı yapıyla birleştirerek kazandığı ifade edilebilir. Dolayısıyla öğrenme sürecinde, özellikle eğitim safhasında dil öğretiminin doğru bir şekilde yapılması, bireyin dili iyi öğrenmesi bakımından önemlidir. Dili doğru öğrenebilmek ve etkili bir şekilde kullanabilmek için de dilin işlevlerinin doğru bir şekilde öğrenilmesi gerekir.

Çocukların bilişsel gelişim dönemleri kimi uzmanlarca sınıflandırılmıştır. İlköğretim 8. sınıf öğrencileri 14-15 yaş aralığındadır. Bu yaş grubu, 12-15 yaş aralığını kapsayan soyut düşünme evresinin içinde yer alır. 12-15 yaş arası, öğrencilerin kendi düşüncelerini eleştirmeye ve bunların üzerinde düşünmeye başladığı bir dönemdir. Böylece okudukları metinlerde hep kendilerini görürler (Özbay, 2008: 125). Çocuklar soyut kavramları anlayarak etkili bir şekilde kullanabilirler. Bu dönemlerde çocuklar, çeşitli ideal fikirleri, değerleri, inançları geliştirmeye başlarlar (Senemoğlu, 2004: 49).

Metinler, bir dilin uygulama alanlarını en güzel sergileyen dilsel öğelerdir. Türkçenin özenli kullanıldığı, sanatçı bakışı ve duyarlılığı ile oluşturulmuş metinler, öğrencinin dil konusundaki duyarlılığını da geliştirecektir (Dilidüzgün, 2004: 45).

Ders kitaplarının seçimi ve kullanımı tüm alanlarda tartışılan sorunlardan biridir. Pingel'e (2004: 29) göre ders kitabı incelemelerinin ilk yıllarında ders kitapları, çoğu kez yarı bağımsız yapılar olarak kabul edilirdi. İncelemede neredeyse tamamen içerik ve yazılı metin merkez alınırdı. Oysa okul kitapları birer eğitim aracı olarak kullanılmıştır. Pingel, öğretmen ve öğrencilerin ders kitaplarını nasıl kullandığını, öğretimin merkezinde olup olmadığını, öğrencilerin metnin parçalarını ezberleyip ezberlemediklerini, onların metnin parçalarını sektirmeden izleyip izlemediklerini, seçme özgürlüğüne sahip olup olmadıklarını sorar. Bu sorular ders kitaplarının çok yönlü işlevlerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bunun yanında ders kitabı içerisinde yer alan metinlerin öğretmen ve öğrenci tarafından nasıl kullanılacağı ve öğrencide kazandırılmaya çalışılan davranışların, dil becerileri bağlamında değerlendirildiğinde hangi ölçütleri bünyesinde barındırması gerektiği de konunun başka bir boyutunu oluşturur.

Fulcher (1997), metinlerin çeşitli düzeydeki öğrenciler için zorluk derecesi göz önünde bulundurularak tasarımcı ve öğretmenler tarafından doğru seçilmesi gerektiğini belirtir. Fulcher'e göre okuma malzemelerinin seçimi pedagojik amaçlar açısından önemlidir ve zor metin seçimi

Turkish Studies

öğrencilere zarar verip aynı zamanda onları demoralize eder. Fulcher, okuma sürecinde okumaya etki eden diğer faktörlerden öğrencinin bilgi birikimi ve önceki okuma deneyimlerinin de önemli olduğunu ve bu bağlamda metinlerin tüm öğrencilerin anlayabilmesi açısından ortalama zorlukta olması gerektiğine dikkat çeker.

Dilin işlevlerinin metinlerde orantısız olarak dağılımı da önemli bir noktadır. Bu bağlamda Schleppegrell (2001: 431), işlevi olan dilsel öğeleri anlama ve etkili bir dil gelişiminin okulda gerçekleşeceği beklentisine bağlı olarak iyi bir müfredatın gerekliliğine işaret eder.

2. Dilin İşlevleri ve Edimsel Sınıflandırma

Dilin en temel işlevi bireyler arası iletişimi sağlamaktır. Bu yönüyle ders kitaplarında yer alan metinlerin temel işlevi de iletişim sağlamaya yöneliktir. Metin içerisinde yer alan en küçük ses birimden en büyük yapıdaki metne kadar her dilsel birimin iletişim bağlamında bir anlam ve değeri vardır. Dolayısıyla seçilecek olan okuma parçalarında metin dilbilimsel ölçütlerin göz önünde bulundurulması zorunludur. Çünkü metin dilbiliminin inceleme konusu; metin içindeki tek tek cümleler değil, metnin tümü, metni oluşturan öğeler arasındaki bağlar, ilişkiler, metnin bütün olarak yapısı ve işlevidir. Kullanılan dilin sunulduğu ortam ve bağlam, tümcenin sınırlarını aşan tümce üstü bir anlayışla ve dili iletişim bağlamında değerlendirerek her tür metni ister anlatı, yazınsal-kurgusal, ister öğretici-bilimsel olsun dilsel bir olgu olarak ele alır. Metni metin yapan ölçüt ve kuralları saptamaya, çeşitli metin türleri arasındaki değişik yapı ve işlev özelliklerini ortaya koymaya çalışarak metinlerle gönderme yaptıkları olgular arasındaki ilişkileri araştırır (İşeri, 2010: 91). Metin, onu oluşturan tümceler toplamından farklı, kendine özgü bir bütündür. Tümcelerden oluşan değil, tümcelerle gerçekleşen anlamlı bir yapıdır. Tümce, biçimsel dilbilgisinin temel taşı olarak kullanılabilir kuramsal bir tabandır. Metin ise dil dışı öğelerle kavranabilen bir birimdir. Yani tümce, dilbilgisinin bir birimi olarak ele alınabilirken; metin, bildirişimin işlevinin göz önüne alınmasını gerektiren devingen bir süreç olarak düşünülür. Metin, dilin durağan bir birimi değil, devingen bir sürecidir (Günay, 2007: 45).

Her metinde bir sözel görünüm (sesbilgisel, dilbilgisel öğeler); bir söz dizimsel görünüm (sadece bir cümlenin sözdizimi değil, cümlelerin birbirleriyle ilişki içindeki söz dizimi) ve metindeki bütün dilbilimsel öğelerin birlikte ürettiği anlamsal bir görünüm vardır. Bu çerçevede diyebiliriz ki her anlatı metninde bir anlatı grameri vardır ve bu gramer çözümlenebilir (Uçan, 2008: 37).

Metin, tümcelerle gerçekleşen bir ürün ve süreç olduğuna göre, metinde kullanılan tümcelerin metinde gerçekleştirdiği değişik işlevleri vardır. Sözcüksel alan, sözcüksel ağ ya da anlam alanı gibi metin içinde yapılabilecek sözcük gruplarını içeren kavramları taşıyabilir. Tutarlılık açısından genel metin bağlamında bu kavramların bir işlevi vardır. Metin içinde kişiler arası bir aktarım işlevi görür. Metnin genel izleği ve konu ile ilgili bilgiler taşıyabilir (Günay, 2007: 47).

Her metnin kendi bağlamı içinde taşıdığı anlam, yazar tarafından yazıldığı döneme veya okunduğu döneme bağlı olarak değişik biçimde yorumlanabilir. O halde anlam, kısmen metnin dışındadır denilebilir. Metnin anlamını, bir bakıma okurun kendi bilgi ve değer yargılarını tanıma çabası biçiminde algılamak gerekir. Her metnin açıklanması, birbirini tamamladığı ölçüde aynı anda hem içerik (anlam, gösterilen, öz) hem de biçim (anlatım, gösteren, biçem) üzerine gelişmek zorundadır (Akbayır, 2007: 11).

Böylece ders kitaplarında yer alan metinler bireysel, toplumsal, kültürel amaçların yanında metnin kendi içindeki sözdizimsel özellikleriyle de değerlendirmeye alınır. Kitabı kullanma

amacımız onun türü ile birlikte, işlevini ve biçimini de değiştirir. Bizler için yararlı olabilecek bir bilgiye hızlı bir şekilde ulaşabilmek için başvuru kitaplarına; mesleki bilgimizi geliştirmek için meslek kitaplarına; çocukların duygu, düşünce ve dilsel yeterliliklerine uygun bir kitap aradığımızda çocuk kitaplarına; eğlenceli ve hoş bir vakit geçirmek istediğimizde ise yazınsal nitelikli kitaplara başvururuz. Görüldüğü üzere kitabı okuma amacımız kitabın türünü de farklılaştırır (Yalınkılıç, 2010: 3). Söz konusu ders kitapları olduğunda tüm bu amaçlara bağlı olarak metin türlerinin seçilmesine dikkat edilir. Farklı türlerdeki metinler, oluşturulma amaçlarına göre söz dizimine bağlı olarak farklı işlevler meydana getirir. Bu işlevler söz diziminin oluşturulduğu ortam, yazarın amacı, okuyucuda bırakmak istediği etki vb. niyetler oluşturur. Bazen de aynı metin içerisinde bu niyetlerdeki farklılık göze çarpar. Örneğin, bilgi vermeyi hedefleyen yazar, anlatıma güç katabilmek için yer yer öyküleyici, betimleyici, örnekleme vb. anlatım araçlarından yararlanır. Her bir araç doğası gereği belli işlevleri yerine getirmekle görevlendirilir. Bu yüzden okurun metin içerisinde yer alan dilsel işlevleri kavraması, metnin anlaşılmasında önemli rol oynar.

Kılıç (2002: 31), dilin işlevlerini “Dil kullanımdır. Bir söz ancak uygun bağlamında kullanıldığı zaman anlamlıdır. Daha doğrusu dil, anlamını kullanıldığı bağlamdan alır; öteki türlü dil dizgesi tek başına anlamlı değildir. Bir başka deyişle dil ancak kullanıldığı zaman kimi işlevler yüklenir. Bu işlevler ise tüm insanların ortak özellikleridir bir bakıma. Yani insanların yaşamlarından, gereksinimlerinden çıkarılmış işlevlerdir. Dilin bu işlevlerini dilbilimciler, budunbilimciler, ruhbilimciler değişik biçimlerde sınıflandırırlar.” diye belirler.

Dilin işlevlerine dair görüşler (Kıran ve Kıran, 2010; Uçan, 2008; Günay, 2007; Kılıç, 2002; Vardar, 1982) Roman Jakobson’a dayandırılarak belli başlıklarda toplanmıştır. Bunlar dilin betimleme, anlatım (duygu), çağrı, ilişki, üst dil ve yazınsal işlevlerdir. Bu işlevlere paralel olarak üretilen sözcelerin bağlam içerisinde, metni üreten kişinin niyeti ile metni alımlayan kişinin aynı metne yükledikleri anlamlar, belli bir dünya görüşünü de yansıtır. Dolayısıyla metni anlamının ve yorumlamanın bir cümleyi tek başına kendi gerçek anlamıyla ortaya koymada yetersiz kalacağı söylenebilir.

Edimbilimsel dilbilim, bir bağlam içinde sözcelerin anlamını incelemeyi amaçlar. Önermenin anlamından çok sözcenin gerçekleştirdiği dil ediminin işlevini tanımlamak ister. Tümce ve önerme, sözdizimi ve anlambilimin en büyük birimleri olmasına karşın, dil edimi edimbilimsel en küçük birimdir. “Edimsel” kavramı, bir yandan önsel kavramlardan, gözlemlenebilir dilsel gerçeklere geçişi sağlarken, öte yandan, toplumsal/bireysel, zihinsel/duygusal, anlatımsal/çağrısalsal gibi çok sık kullanılan karşıtlıklardan kurtulma olanağını sağlamıştır (Kıran ve Kıran, 2010: 220).

Dil, en önemli sosyal varlıklardan biri olarak tanımlanabilir. Toplumun içerisinde ortaya çıkan ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak değişen ve dönüşen bu kavram, bireylerin iletişim arasındaki niyetlerini ortaya koyar. Bu nedenle dil, üretilen ortam bünyesinde her zaman bir işlev taşır. Dilin işlevleri farklı açılardan sınıflandırılabilir de Austin ve Searle'nin düşünceleri doğrultusunda edimsel bir sınıflandırmaya tâbi tutulabilir.

Austin edimleri düzsöz, edimsöz ve etkisöz diye sınıflandırır. Bir düzsöz ediminde bulunmak genel olarak, aynı zamanda bir *edimsöz* ediminde bulunmaktır. Austin'e göre, bir düzsöz ediminde bulunulduğunda, bir soru sorar ya da bir soruya yanıt verebiliriz. Bir bilgi veririz, bir güvence veririz, bir uyarıda bulunuruz, bir hükmü ya da niyeti ilan ederiz, bir mahkûmiyeti ilan ederiz, atama yaparız, temyiz ederiz ya da bir eleştiride bulunuruz, bir saptamada bulunuruz ya da bir betimleme yaparız ve benzeri daha birçok edimde bulunuruz (Austin, 2009: 120-121).

Austin, düzsöz ediminde konuşma yeteneğinin kullanıldığını belirtir. Ancak konuşmanın hangi işlevde ve biçimde kullanıldığının önemli olduğunu belirtir. Konuşmanın içeriğinin hangi

bağlamda geliştiğinin (tavsiyede bulunmak, fikir belirtmek, emir vermek, söz vermek gibi) önemli olduğunu ifade eder (Austin, 2009: 121). Bir edimde bulunmanın bir başka anlamı da dinleyicinin, konuşan kişinin ya da başka kişinin duyguları, düşünceleri ya da eylemleri üzerinde dolaylı etkiler yaratmasıdır ki bu edime de “etkisöz” edimi denir (Austin, 2009: 122).

Searle, söz edimi genel başlığı altında ise aşağıdaki şekilde bir sınıflandırma yapar.

(a) Sözcükler (biçimbirimler, tümceler) sözcelemek = *sözceleme ediminde* bulunmak.

(b) Gönderme yapılıp yüklemde bulunmak = *önerme ediminde* bulunmak.

(c) Bildirmek, soru sormak, emretmek, söz vermek vb. = *edimsöz ediminde* bulunmak (Searle, 2000: 93).

Bu sınıflandırma, üretilen metinlerin iletişim anında hangi tür niyetleri taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla iletişim anında üretilen metinlerdeki iletilerin doğrudan ya da dolaylı olarak öğrenciler tarafından sezmesi dilin işlevlerinin kavranması bakımından gereklidir. Bu bağlamda, Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin edimsel olarak sınıflandırılması, var olan metinlerin hangi türden niyetleri taşıyıp taşımadığını göstermesi bakımından önemlidir.

İngilizcede söz eylem (speech acts) çerçevesinde gerçekleşen sınıflandırma; *commissives, declarations, directives, expressives ve assertives* (Cruse, 2000) terimleriyle karşılır. Türkçede ise edimlerin sınıflandırılmasıyla ilgili farklı terimler kullanılmıştır. Örneğin Kılıç (2002), söz eylemleri işlevsel, uygulamalı, buyruksal, anlatımsal ve betimleyici edimler başlıkları altında toplar. Yemenici (1995) ise iddiacılar (*assertives*), yönlendiriciler (*directives*), zorlayıcılar (*commissives*), açıklayıcılar (*expressives*) ve bildiriciler (*declarations*) sözcüklerini kullanır. Yemenici'nin kullandığı bu terimlere Kansu-Yetkiner (2009) de çalışmasında yer verir. Ancak Temürcü (2008), *assertive* ve *declarative* karşılığı olarak “bildirimsel” terimini kullanır. Dolayısıyla Türkçede edimsel sınıflamaya yönelik terim birliği sağlanamamıştır.

Bu çalışma için önerilen adlandırma ise üstlenimsel edimler (*commissives*), eylemsel edimler (*declarations*), buyruksal edimler (*directives*), açıklayımsal edimler (*expressives*) ve bildirimsel edimler (*assertives*) terimleri kullanılmıştır.

2.1. Üstlenimsel Edimler

Göndericinin geleceğe ilişkin bir eylemde bulunacağını ifade eden edimlere verilen addır. Bu tür edimlerde, sözcüyü üreten, aynı zamanda eylemin yapılmasını da üstlenir. Bir eylemde bulunmak için söz verme, yemin etme; bir işi yapmayı kendi üzerine aldığını gösteren edimlerde görülür.

Örnek:

Bu işi zamanında bitireceğim.

Saat birde orada olacağım.

2.2. Eylemsel Edimler

Bir eyleme aynı anda eşlik eden edimler. Üretilen sözce ile eylem aynı anda gerçekleşir. Söz (eylem) kendisi ile birlikte sorumluluğu da getirir.

Örnek:

Sizi karıkoca ilan ediyorum.

Toplantıyı başlatıyorum.

Turkish Studies

2.3. Buyruksal Edimler

Bir eylemin başkası tarafından gerçekleştirilmesi için üretilmiş sözlere. Öneri, rica, emir, tavsiye vb. durumlarda gerçekleşen edimler bu türdendir.

Örnek:

Onu yememelisin!

Toplantı bitince beni bekle!

2.4. Açıklayımsal Edimler

Bir konuda kişinin psikolojik tutumlarını ortaya koyan sözcelerdir. Tebrik etme, af dileme, suçlama vb. içeriği oluşturan ifadelerden oluşur.

Örnek:

Yaptıklarından dolayı özür dilerim.

Bu konuda çok hatalısın!

2.5. Bildirimsel Edimler

Bir konu hakkında inanış, önerme ve durumları, bir başka söyleyişle tutumları, ortaya koyan sözcelerdir. Üreticinin, görüş belirttiği konuya ilişkin inanış ve iddialarını yansıtır.

Örnek:

Yağmurun yağması canımı sıkıyor.

Hayvanların acımasızca öldürülmesine karşıyım.

3. Araştırmanın Amacı

Türkçe ders kitaplarının seçilmesinde MEB'in (2006) belirlediği ölçütler uygulanır. Bu ölçütlere göre metin seçiminde türsel dağılım ve tematik yaklaşım esas alınır. Böylece her tema ile ilgili şiir ve düzyazının farklı türlerinden örnekler sunulur. Metin seçiminde sınıf seviyesi gözlemlenir; ancak metnin işlevsel özellikleri yönünden belirlenmiş bir ölçüt bulunmaz. Dolayısıyla metinlerde yer alan sözdizimsel öğeler ve söz dizimi içerisinde yer alan işlevlerin ağırlığı tam olarak saptanamamıştır. Türkçe ders kitaplarındaki sözdizimsel yapıların dilin edimsel bağlamında sınıflandırılması çalışmanın amacını oluşturur.

4. Yöntem

Çalışmanın yöntemini tarama araştırması oluşturmaktadır. Bu yönetime göre toplanan veriler, sıklık dereceleri ve yüzdeler şeklinde raporlaştırılır (Büyüköztürk ve arkadaşları, 2011: 17). İlköğretim düzeyinde Türkçe ders kitaplarında bulunan okuma metinlerinin öğretme-öğrenme sürecinde öğrencilere dilin işlevlerini doğru bir şekilde kazandırılması düşüncesi, Türkçe öğretimi alanında yapılan çalışmalara konu olmaktadır. Bu çalışmada, öğrencilerin okudukları tematik metinlerde verilen işlevsel mesajların, edimsel sınıflandırılması yapılmıştır. Çalışma için MEB'in yayın listesinde bulunan 2011-2012 eğitim-öğretim yılında okutulan İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitapları (Altan vd., 2011; Şahin, 2011; Kurt vd., 2011) incelenmiştir. Çalışmanın sınırlılığına bağlı olarak ilköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan "Toplum Hayatı" temalı düzyazı metinleri incelenmiştir. Bu temanın seçilmesindeki en önemli sebep, zorunlu olmasıdır. Bu nedenle aynı temaya tüm ders kitaplarında yer verilmiştir. Tema içerisinde yer alan şiir metinleri, türün özelliği gereği, standart söz dizimsel yapılara uymadığından kapsam dışı tutulmuştur. İncelemenin

sınırlılığına bağlı olarak “söz eylem” çerçevesinde edimlerin sınıflandırılması üzerine tarama yapılmıştır.

Ölçütlerin belirlenmesinde “Edimlerin Sınıflandırılması”na bağlı olarak söz eylemde yer alan beş başlık temel alınmıştır. Bu ölçütlerin uygunluğu yönünden bir dilbilim ve iki Türkçe öğretimi alanında uzman araştırmacılardan görüş alınmıştır. Çözümleme yapılırken metin içerisinde yer alan her bir cümle *üstlenimsel*, *eylemsel*, *buyruksal*, *açıklayımsal* ve *bildirimsel* olmak üzere beş başlık altında iki araştırmacı tarafından incelenmiştir. İncelenen metinler, yer aldıkları kitaplar altında yüzde (%) ve frekanslarına (*f*) göre gruplandırılmıştır. Yapılan sınıflandırmadaki çözümlenelerde görüş birliğine varılmıştır.

5. Bulgular

1.Tablo’da MEB’e (Altan vd., 2011) ait Türkçe ders kitaplarında yer alan düz yazı metinlerinin (M) sıra numaraları, frekans (*f*), yüzde (%) ve edimsel sınıflandırmasıyla verilmiştir.

1. Tablo: MEB Ders Kitapları Dizisi İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı Toplum Hayatı Temasındaki Metinlerin Edimsel Görünüm Tablosu

	M1		M2		M3		M4		M5	
	<i>f</i>	%	<i>F</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Üstlenimsel	3	3,9	23	10,4	4	11	8	21	2	9,5
Eylemsel			1	0,5						
Buyruksal	3	3,9	4	1,8						
Açıklayımsal	3	3,9	88	39,8	3	8,1	9	23,6		
Bildirimsel	68	88	105	47,5	30	81	21	55,2	19	90,5
Toplam	77	100	221	100	37	100	38	100	21	100

1. Tablo’ya bakıldığında betimleyici söylemlerin hem öyküleyici hem de bilgilendirici metinlerde yoğun bir şekilde kullanıldığı söylenebilir. Bu söylem türü tüm metinlerde yer almıştır. Özellikle birinci (*f*=68; %88) ve beşinci metinlerde (*f*=19; %90,5) bildirimsel söylemle daha fazla karşılaşılmıştır. Üstlenimsel söylem de tüm metinlerde yer almasına karşın düşük frekansa ve yüzdeye sahiptir. Açıklayımsal söylem, sadece bir bilgilendirici metinde yer almazken buyruksal söylemin sadece öyküleyici metinlerde yer aldığı görülmüştür. İncelenen metinlerde en düşük orana ise eylemsel söylemde rastlanmıştır. Eylemsel söylem yalnızca bir öyküleyici metinde (*f*=1; %0,5) yer almıştır. Tüm edimsel söylemlerin bir arada kullanıldığı tek metin, temada yer alan ikinci metindir. Bu metinde üstlenimsel (*f*=23; %10,4), eylemsel (*f*=1; %0,5), buyruksal (*f*=4; %1,8), açıklayımsal (*f*=88; %39,8) ve bildirimsel (*f*=105; %47,5) söylemler bir arada kullanılmıştır.

Yukarıdaki tablodan hareketle bildirimsel ve açıklayımsal söylem türlerinin yoğun şekilde kullanıldığı, ancak diğer edimsel söylemlerin eksik kaldığı söylenebilir.

2.Tablo’da TAV Yayıncılık (Şahin, 2011) tarafından hazırlanan Türkçe ders kitaplarında yer

Turkish Studies

alan düz yazı metinlerinin (M) sıra numaraları, frekans (f), yüzde (%) ve edimsel sınıflandırması verilmiştir.

2. Tablo: TAV(a) Yayıncılık İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8 Toplum Hayatı Temasındaki Metinlerin Edimsel Görünüm Tablosu

	M1		M2		M3		M4	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Üstlenimsel	3	3,6					3	4,1
Eylemsel			1	0,7				
Buyruksal	8	9,6	3	2,1			1	1,3
Açıklayımsal	17	21	32	22			11	15
Bildirimsel	55	66	111	76	19	100	59	80
Toplam	83	100	147	100	19	100	74	100

2. Tablo'ya bakıldığında da bildirimsel söylemin hem öyküleyici hem de bilgilendirici metinlerde yoğun bir şekilde kullanıldığı görülür. Özellikle temada yer alan üçüncü metinde sadece bildirimsel ($f=19$; %100) söylem bulunur. Dolayısıyla diğer edimsel söylemler görülmemektedir. Yine eylemsel söylem, yalnızca ikinci metinde bir yerde ($f=1$; %0,7) geçmiştir. Temada yer alan düz yazı metinlerde en fazla birinci metinde farklı edimsel söylemlerin kullanıldığı görülür. Bu metinde eylemsel söylemin dışında kalan üstlenimsel ($f=3$; %3,6), buyruksal ($f=8$; %9,6), açıklayımsal ($f=17$; %21) ve bildirimsel ($f=55$; %66) söylemler kullanılmıştır.

3. Tablo'da TAV Yayıncılık (Kurt vd., 2011) tarafından hazırlanan Türkçe ders kitaplarında yer alan düz yazı metinlerinin (M) sıra numaraları, frekans (f), yüzde (%) ve edimsel sınıflandırması verilmiştir.

3. Tablo: TAV (b) Yayıncılık İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8 Toplum Hayatı Temasındaki Metinlerin Edimsel Görünüm Tablosu

	M1		M2		M3		M4		M5	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Üstlenimsel							1	1,2		
Eylemsel										
Buyruksal			1	1,5			3	3,5	1	2,5
Açıklayımsal	22	24	32	48	7	18	27	31	4	10
Bildirimsel	68	76	34	51	32	82	55	64	35	88

Turkish Studies

Toplam	90	100	67	100	39	100	86	100	40	100
---------------	-----------	------------	-----------	------------	-----------	------------	-----------	------------	-----------	------------

3. Tablo'ya bakıldığında da açıklayımsal ve bildirimsel söylemler diğer ders kitaplarında olduğu gibi hem öyküleyici hem de bilgilendirici metinlerde yoğunluk görülür. Her iki edimsel söylem de tüm metinlerde kullanılmıştır. Edimsel söylemler açısından ders kitapları arasında en az çeşitlilik bu kaynakta bulunur. Temada yer alan düz yazı metinlerinde eylemsel söylem bulunmazken üstlenimsel söylem sadece bir kere ($f=1$; %1,2) yer almıştır. Yine açıklayımsal ($f=32$; %48) söylemle bildirimsel ($f=34$; %51) söylemin, temada yer alan ikinci düz yazı metninde birbirine yakın olduğu söylenebilir.

6. Sonuç

Bir dilin öğretiminde hazırlanacak olan programlar, farklı değişkenler göz önünde bulundurularak hazırlanır. Eğitimbilim, toplumbilim, siyasetbilim, kültürbilim, edebiyatbilimi, dilbilim, uygulamalı dilbilim vb. birçok disiplinin kesişme noktasında bulunan dil öğretimi, tüm bu değişkenler göz önünde bulundurularak belli bir program çerçevesinde gerçekleştirilebilir. Bu noktada dil öğretimi yapılırken metin seçimi de yukarıdaki disiplinlerin özelliklerine bağlı olarak önemli rol oynar. Türkçe ders kitaplarına seçilen metinlerde de belirtilen disiplinlerin bazı ölçütleri göz önünde bulundurulur. Özbay'ın (2003) yaptığı bir araştırmada, öğretmenlerin %94,44 oranında ders kitabından yararlandıkları bulgusu yer almıştır. Buna bağlı olarak ders kitaplarının eğitim sürecindeki yeri yadsınamaz bir gerçektir.

Son yıllarda Türkçe öğretimine yönelik metindilbilimle ilgili yapılan çalışmaların kimi öğrencilerin okudukları ve yazdıkları metinlerin "metinsellik ölçütleri" çerçevesinde değerlendirilmesine dayanır. Bu noktada yapılan çalışmalar, okunabilirlik ilkelerine göre (Ateşman, 1997, Güneş, 2000a; Güneş, 2000b; Tekşan ve Güneş, 2006; Zorbaz, 2007; Çiftçi, Çeçen ve Melanlıoğlu, 2007) ve metinlerin bağdaşıklık, bağlaşıklık, tutarlılık vb. (Onursal, 2003; Coşkun, 2005; Dilidüzgün, 2008; Ülper, 2011; Aydın, 2012) gibi belli ölçütlere dayanır. Dolayısıyla seçilen metinlerin birçok yönden belli ihtiyaçları karşılama beklenir. Örneğin MEB'de (2006: 56), yer alan Türkçe Programı'na göre:

- Metinlerde öğrencilerin sosyal, zihinsel, psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyecek
- Metinler, dersin amaçları ile kazanımlarını gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır.
- Metinler, Türkçenin anlatım zenginliklerini ve güzelliklerini yansıtan eserlerden seçilmelidir.
- Metinler; dil, anlatım ve içerik açısından türünün güzel örneklerinden seçilmelidir.
- Metinlerde tutarlılık ve bütünlük olmalıdır.
- Dünya edebiyatından seçilen metinlerin çevirilerinde, Türkçenin doğru, güzel ve etkili kullanılmış olmasına özen gösterilmelidir.
- Metinler, öğrencilerin dil zevkini ve bilincini geliştirecek, hayal dünyalarını zenginleştirecek nitelikte olmalıdır.
- Metinler, öğrenciye eleştirel bir bakış açısı kazandıracak özellikler taşınmalıdır.
- Metinler, öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunacak ve onlara estetik bir duyarlılık kazandıracak nitelikte olmalıdır.
- Metinler, öğrenciye okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandıracak nitelikte olmalıdır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

- Her metin, öğrencinin söz varlığını zenginleştirecek yeni öğrenilecek söz ve söz gruplarına yer vermeli; ancak bu oran metni oluşturan kelimelerin yüzde beşini geçmemelidir.

biçiminde yer alan ölçütler, okunacak metinlerde dikkat edilmesi gereken unsurlar olarak belirtilmiştir.

Yapılan bu çalışmada ise metinlerde yer alan söylemlerin edimsel bir sınıflaması yapılmıştır. Araştırmadaki bulgulardan hareketle söylemlerin çoğunlukla bildirimsel ve açıklayımsal niteliğe sahip olduğu görülmüştür. Dilin işlevlerine bağlı olarak üretilen sözcelerin farklı edimsel boyutlarda gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda, örneklem içerisinde yer alan metinlerin bunu tam olarak karşılayamadığı görülmüştür. Ders kitaplarına yönelik metin seçiminde yer alan ölçütlerin metindilbilimsel yönünün daha belirgin kılınması, hem öğrencilerin farklı iletişim becerilerini kavramasında hem de bu becerileri kullanmasında yararlı olacaktır.

Elde edilen bulgulardan hareketle, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında “Toplum Hayatı” temasında yer alan metinlerin çoğunlukla bildirimsel ve açıklayımsal söyleme sahip olduğu ifade edilebilir. İncelenen ders kitaplarında Altan ve arkadaşlarına (2011) ait ders kitabının diğer kaynaklardan daha fazla edimsel çeşitliliği sağladığı görülür. Kuşkusuz metinlerin doğası gereği bildirimsel ve açıklayımsal söylemlerin sıkça kullanılması kaçınılmazdır. Gerek öyküleyici gerekse düşünce yazıları, bir duygu ve düşünceyi ortaya koyarken var olan durumu ifade etme konusunda bu iki söyleme sıkça başvurur. Ancak dilin imkânları göz önünde bulundurulduğunda metinlerin edimsel yönden çeşitli niyetlere bağlı olarak farklı işlevler de ortaya koyduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, aynı metinde yer almasa bile farklı metinlerde yer alacak olan söylem çeşitliliği, sözcelerin anlaşılması ve kullanılması bakımından önemli bir dilsel ihtiyacı karşılayacaktır.

Not: Bu çalışmada, edimlerin sınıflandırılmasına yönelik Türkçe adlandırma konusunda öneriler getiren Doç.Dr. Mehmet Ali Yavuz’a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- AKBAYIR, S. (2007). Cümle ve Metin Bilgisi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- ALTAN, A. ve diğerleri (2011). İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı (Editör: Murat Özbay). Ankara: MEB Ders Kitapları Dizisi.
- ATEŞMAN, E. (1997). Türkçede Okunabilirliğin Ölçülmesi. Dil Dergisi. S.58.
- AUSTİN, J. L. (2009). Söylemek ve Yapmak (Çev: R. Levent Aysever). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- AYDIN, İ. (2012). İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nın ‘Duygular’ Temasında Yer Alan Okuma Metinlerine Metindilbilimsel Bir Yaklaşım. Turkish Studies. S.7/3.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. ve diğerleri (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- COMRIÉ, B. (2005). Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi (Çev: İsmail Ulutaş). Ankara: Hece Yay.
- COŞKUN, E. (2005). İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- CRUSE, A. (2000). *Meaning in Language*. New York: Oxford University Press.
- ÇİFTÇİ, Ö., Çeçen, M.A. ve Melanlıoğlu, D. (2007). Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Okunabilirlik İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. C.6, S.22.
- DİLİDÜZGÜN, S. (2004). Okuma Öğretimi Hedefleri Bağlamında Türkçe Ders Kitaplarındaki Çocuk Edebiyatı Ürünleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. S.2.
- DİLDÜZGÜN, Ş. (2008). *Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FULCHER, G. (1997). *Text Difficulty and Accessibility: Reading Formulae and Expert Judgement, System*. Volume 25, No. 4.
- GÜNAY, D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- GÜNEŞ, F. (2000a). Çocuk Kitaplarının Okunabilirlik İlkeleri. *Yaşadıkça Eğitim*. S.67.
- GÜNEŞ, F. (2000b). Çocuk Kitaplarının Okunabilirlik Ölçütleri Açısından İncelenmesi. 1. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu (ss.334-349). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi Yayınları.
- İŞERİ, K. (2010). *Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Metinsellik Özellikleri*. Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri (Edt. Hakan Ülper). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- KANSU-YETKİNER, N. (2009). *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- KILIÇ, V. (2002). *Dilin İşlevleri ve İletişim*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- KIRAN, Z. ve KIRAN, A. (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KURT, M., ALTAY, J. ve KARA, M. (2011). *İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8* (Editör: Sultan Kara). İstanbul: TAV Yayıncılık.
- MEB (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi (6,7,8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- ONURSAL, İ. (2003). Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık. *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*. s. 121-132. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- ÖZBAY, M. (2003). *Öğretmen Görüşlerine Göre İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*. Ankara:Gölge Ofset Matbaacılık.
- ÖZBAY, M. (2008). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I*. Ankara: Öncü Kitap.
- PİNGEL, F. (2004). *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi (Çev: Nurettin Elhüseyni)*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- SAUSSURE, F. D., (2001). *Genel Dilbilim Dersleri (Çev: Prof. Dr. Berke Vardar)*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- SCHLEPPGREGG, M. J. (2001). *Linguistic Features of the Language of Schooling*. *Linguistics and Education*, Volume 12/4.
- SEARLE, J. R. (2000). *Söz Edimleri (Çev: R. Levent Aysever)*. Ayraç Yay: Ankara.
- SENEMOĞLU, N. (2004). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Turkish Studies

- ŞAHİN, D. (2011). İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8 (Editör: Dr. Mehmet KARA). İstanbul: TAV Yay.
- TEKŞAN, K. ve GÜNEŞ, M. (2006). İlköğretim II. Kademe Türkçe Öğretimi Kitaplarında Yer Alan Metinlerdeki Sözcüklerin Nitelik ve Nicelik Yönünden İncelenmesi. *Dilbilim, Dil Öğretimi ve Çeviribilim Yazıları*. C.1 (ss.458-465). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- TEMÜRÇÜ, C. (2008). Mantıkta ve Doğal Dilde Anlam: Yeni Bir Kipsel Mantık Dili Olarak Çapa Ulamları Üst Dili. ODTÜ Anlam Kongresi Bildiri Kitapçığı İstanbul: Legal Yayıncılık.
- UÇAN, H. (2008). Dilbilim, Göstergibilim ve Edebiyat Eğitimi. Ankara: Hece Yayınları.
- ÜLPER, H. (2011). Öğrenci Metinlerinin Tutarlılık Ölçütleri Bağlamında Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*. S.6/4.
- VARDAR, B. (1982). Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri. Ankara: TDK Yayınları.
- YALINKILIÇ, K. (2010). Bir Öğretim Aracı Olarak Ders Kitabı, Türkçe Ders Kitabı Çözümlenmeleri (Edt. Hakan Ülper). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- YEMENİCİ, A. (1995). Söylem Çözümlemesinde Üç Temel Yaklaşım ve Kültürlerarası İletişimde Söylem Çözümlemesinin Önemi. *Dilbilim Araştırmaları*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- ZORBAZ, K. Z. (2007). Türkçe Ders Kitaplarındaki Masalların Kelime-Cümle Uzunlukları ve Okunabilirlik Düzeyleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, C.3, S.1.